

A leíró normák közvetett befolyása a romaellenességre

Fehér Luca

Témavezető: Dr. Kende Anna -intézetigazgató

Lezárás dátuma: 2022. szeptember

Absztrakt

Jelen kutatás a romákkal kapcsolatos társas normák, az észlelt kulturális fenyegetettség és előítéletek viszonyát vizsgálja. A leíró normák és a szimbolikus fenyegetettség érzése egyaránt bejósolják a kisebbségi csoporttal szembeni előítéletességet, amely a romák esetében megnyilvánulhat nyílt sztereotipizálásban vagy meg nem érdemelt előnyök hiedelmében is.

Az Első vizsgálatban magyar reprezentatív mintán (N=1035) végzett elemzések alapján azt állíthatjuk, hogy a leíró normák az észlelt kulturális fenyegetettség érzésének mediációján keresztül jósolták be a nyílt sztereotipizálást és a meg nem érdemelt előnyök hiedelmét. A Második vizsgálatban a leíró normák manipulációján keresztül szándékoztuk megváltoztatni a mért előítéleteket. Az ELTE diákjaival végzett kísérlet (N=306) eredményében viszont csak az észlelt kulturális fenyegetettségben találtunk a manipulációnak megfelelő, csoportok közötti szignifikáns eltérést, az előítéletességben nem. A kulturális fenyegetettség mediáló szerepe a leíró normák és előítéletek közt ezen kutatás eredményében is megjelent.

Kérdések merülnek fel a kulturális fenyegetettség előítéletességben játszott szerepével kapcsolatban, valamint az eredmények a téma további vizsgálatának fontosságát hangsúlyozzák.

Bevezetés

Gyakran érezhető, hogy a romákkal szemben társadalmilag elfogadott előítéletesnek lenni. A szabadon használható, romákat negatív színben feltüntető kifejezések és jelzők (például 'Ne cigánykodj! vagy Te cigány!') és az elterjedt cigány-viccek sokszínűsége is alátámasztja ezt a jelenséget. A romákkal kapcsolatos előítéletek abban különböznek a többi etnikai előítélettől, hogy sokkal inkább nyílt és negatív sztereotípiákban fejeződnek ki és társadalmilag nem szabályozott (Kende és mtsai, 2017). Bár több program foglalkozik előítéletcsökkentéssel, mégis a normatív romaellenes előítéletek növekedése figyelhető meg (Halasz, 2009). Ráadásul

az előítéletek célpontjában olyan kisebbségi csoport áll, akik létszáma majdnem megközelíti Magyarországon a népesség 10%-át, (KHS, 2014) és az őket érő megkülönböztetés akár az egészségügyi állapotukra is jelentősen kihat (Kósa és mtsai, 2007).

Jelen kutatásunkban azt szeretnénk volna megvizsgálni, hogy a társadalomban általánosan tapasztalható romaellenes normák milyen módon járulnak hozzá az előítéletek fenntartásához, köze lehet-e a normáknak az előítéletek növekedéséhez. Továbbá arra is választ szeretnénk volna kapni, van-e lehetőség az előítéletek társas elfogadottságának sikeres befolyásolására, és akár annak csökkentésére.

Háttér irodalom

Leíró normák

Magyarországon az élet több főbb területén is általában tapasztalható a romaellenes attitűdök nyílt megmutatkozása. A politikában a szélső-jobb oldali pártok romaellenes attitűdöket képviselnek (Varga, 2014), valamint a politikai viták során a nyílt sztereotipikus megnyilvánulásokat a sokszori használat által legitimálják (Vidra & Fox, 2014).

A média is hozzájárul a romaellenesség elfogadottságához az úgy nevezett kettős beszéd jelenségével, mely szerint a médiára két fajta diskurzus jellemző a romákat illetően: az egyik narratíva támogatja a roma integrációs szándékot és egyenlőséget, míg a másik narratíva tagadja a romákat érő megkülönböztetések és hátrányokat fennállását (Kóczé & Rövid, 2017).

Harmadszor pedig az emberek mindennapos életterében is jelen van a romaellenesség. 505 magyar megkérdezett 76% állítja, hogy az átlagos családi beszélgetések során megjelennek a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiák, mint beszédtema, illetve a 27%-uk szerint szokásos, hogy a romák veszélyforrás szerepében merülnek fel a beszélgetések alkalmával (Orosz és mtsai, 2018). Érezhetjük tehát, hogy Magyarországon a nyílt romaellenességgel és annak magas szintű elfogadottságával rendszeresen kapcsolatba kerülnek az emberek.

A társas életünk sikerességét és egy csoport tagjaként való létezésünket és viselkedésünket társas normák segítik (Cialdini és mtsai, 1991). A társas normák tájékoztatnak bennünket a csoportunkban elfogadott viselkedésről és a csoporthoz tartozás szabályairól. A társas normákon belül megkülönböztethetünk előíró és leíró csoportnormákat. Míg az *előíró normák*

tájékoztatnak bennünket arról, hogy a csoportunknak mely viselkedés számít megfelelőnek és mely helytelennek, addig a *leíró normák* azáltal segítenek bennünket a csoport szerinti helyes viselkedésre, hogy informálnak minket a többi csoporttag viselkedéséről egy adott tényezővel kapcsolatban. Tehát az előíró normák úgymond 'megmondják', hogyan kellene viselkednünk, a leíró normák pedig 'megmutatják', hogy a többiek hogyan viselkednek. A leíró normák arra alapozva motiválnak bennünket, hogy a körülöttünk látott viselkedésből következtetünk arra, mely viselkedés hatékony és nyereséges, amit követhetünk.

Egy külső csoport esetében is a leíró normák határozzák meg a csoporttagok számára, hogyan viselkedjenek a külső csoport tagjaival szemben: pozitívan vagy negatívan (Cialdini és mtsai, 1991). A külső csoportra vonatkozóan a normák nem csupán a felénk irányuló viselkedésünket befolyásolják, hanem az előítéleteinket is. McDonald & Crandall (2015) tanulmánya szerint a társas normák egyik legjelentősebb befolyásoló ereje az előítéletekre tett hatásában tapasztalható, hiszen az egyéni előítéleteinket is a leíró csoportnormákhoz próbáljuk igazítani (Crandall és mtsai, 2002). A társas normák hatása intervenciókban is bizonyítottan felhasználható, például elfogadó társas normákat népszerűsítő rádióműsort hallgató rwandai lakosok körében csökkent a viselkedésben megnyilvánuló előítéletesség (Paluck, 2009).

Ezek alapján úgy gondoljuk, hogy az emberek környezetében erősen jelenlévő nyílt romaellenesség leíró normaként funkcionál, és a normák szakirodalma alapján azt feltételezzük, ez befolyásolja az emberek saját, romákkal kapcsolatos előítéleteit. Így azok az emberek, akik környezetében elfogadottabb a romaellenesség, maguk is igazodnak a normákhoz és előítéletesebbek lehetnek a romákkal.

Sztereotípiák

Mint már említettük, a romaellenes előítéletek az általános előítéletek egy egyedi formájának mondható, mert a domináns társas normák által elfogadott; a csoportközi találkozások inkább növelik az előítéleteket, mint csökkentik; valamint a negatív sztereotipizáláson túl kulturális távolításban is megjelenhet (Kende és munkatársai, 2017). Mivel a romákkal kapcsolatos előítéletek több szempontból is különböznek az általános előítéletektől, Kende és munkatársai (2017) azt feltételezték, hogy eltérő megnyilvánulási formái lehetnek. Vizsgálatuk során a romaellenes előítéletek megnyilvánulásának fajtáinál többek között megkülönböztették a *nyílt sztereotípiákat* és a *meg nem érdemelt előnyök* hiedelmét.

A nyílt sztereotípiák olyan nyíltan kifejezett negatív sztereotip állítások elfogadása, melyek szerint a romák lusták, bűnözők és fizikai fenyegetést jelentenek. A másik előítéletelességi formát, a meg nem érdemelt előnyök hiedelmét, más néven rejtett előítéleteknek is nevezhetjük. Ezen előítéletelesség akkor valósul meg, mikor az emberek úgy érzik, hogy a romák túl sok előnyhöz jutnak, melyet nem érdemelnek meg, és valójában a problémát a romákat túlságosan is segítő rendszerből adódnak látják. A meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértés hasonló a Modern Racism Scale (MRS) (McConahay, 1986; idézett: Morrison & Kiss, 2017) által mért értékekhez, melyek adott esetben tagadják a megkülönböztetés fennállását, valamint azon személyek is magas értéket érhetnek el ezen rejtett előítéleteket mérő skálán, akik nem tartják magukat előítéletesnek.

Ezáltal azt feltételeztük, hogy a romaellenesség nyílt sztereotípiákban és meg nem érdemelt előnyök véleményében is megjelenhet, és ezek megjelenését valószínűsíti, ha az embert erősebben romaellenes környezet veszi körül.

Kulturális fenyegetettség

A társas jelenségeken túl, mint a leíró normák, személyesebb tényezők is befolyásolhatják az előítéleteket, például a fenyegetettség vagy félelem érzet. Az Integrated Threat Theory (ITT) (Stephan & Stephan, 1998) elmélete a külső csoportoktól származó észlelt fenyegetettség érzésével magyarázza meg a csoportokkal kapcsolatos előítéleteket és negatív attitűdöket. Az elmélet többek között két kategóriába választja szét a fenyegetettség érzését: *reális fenyegetettség* és *szimbolikus fenyegetettség*. Míg a reális fenyegetettség érzése a fizikai jóllétet, gazdasági és politikai hatalmat érintő fenyegetettség érzésére vonatkozik, a szimbolikus fenyegetettség érzése az értékeket féltő érzelmekre utal, mely a kulturális különbségekből, morális elvek és világnézetek közti eltérésből származik. Reális fenyegetettséget érzünk, mikor testileg vagy anyagi javainkat illetően fenyeget minket valami, míg szimbolikus fenyegetettséget akkor élünk át, mikor a saját kulturális értékeinket, hagyományunkat, nemzeti identitásunkat érezzük veszélyeztetve.

Az elméletet számos kisebbséggel kapcsolatban vizsgálták és többek közt a szimbolikus fenyegetettség érzése sikeresen bejósolta az előítéleteket (Riek és mtsai, 2000; Stephan & Stephan, 1996; Stephan és mtsai, 1999).

Az előítéleteken túl a fenyegetettség érzése a negatív attitűdöket is bejósolta Spanyolországban és Izraelben bevándorlókkal szemben (Stephan és mtsai, 1998), valamint

mexikóiak és az Amerikai Egyesült Államok állampolgárai közt is egyaránt (Stephan és mtsai, 2000).

Más kutatások a fenyegetettséget, mint mediáló tényezőt vizsgálták. Több eltérő bejósoló változó (mint például versengés, csoportidentitás vagy csoportközi kontaktus) esetén vizsgálták az előítéletekre való hatását, és eredményül azt kapták, az eltérő esetekben a fenyegetettség egyaránt mediálta az előítéletek bejósolását (Velasco González és mtsai, 2008; Tsukamoto & Fiske, 2018), amiből arra következtethetünk, hogy szoros kapcsolatban áll az előítéletekkel, valamint az észlelt fenyegetettség képes közvetíteni egyéb változók előítéletekre tett hatását is.

Yitmen és Verkuyten (2020) szíriai menekültek támogatottságát vizsgálták a leíró normák, észlelt fenyegetettség és negatív érzelmek tekintetében. Kutatásuk eredményeként azt találták, hogy az észlelt fenyegetettség a negatív érzelmeken keresztül magyarázza az alacsonyabb támogatottságot, illetve az erősebb leíró normák megerősítették az észlelt fenyegetettség és a negatív érzelmek közti kapcsolatot. A szerzők azt feltételezik a normák és fenyegetettség kapcsolatáról, hogy a normák igazolják a fenyegetettség érzését, ugyanis a körülöttünk lévőkéi bizonyítékul szolgálhatnak számunkra az érzéseink normalitásáról és validitásáról.

Egy másik kutatás hasonló eredményre jutott, miszerint a szimbolikus fenyegetettség igazoló tényezőként játszik szerepet a diszkriminációban egalitáriánus normák fennállásakor (Pereira és mtsai, 2009).

Ezen eredmények értelmében mi is azt feltételezzük, hogy a romáktól származó kulturális fenyegetettség érzése jelentős szerepet játszik a romaellenes leíró normák és előítéletek közti kapcsolatban. Tehát feltételezhető, hogy mikor az emberek a környezetükben romaellenességet érzékelnek, ez hatással van a saját fenyegetettség érzésükre is, melyet mások viselkedése igazol. Úgy gondoljuk, ha 'körülöttem mások elutasítják a romákat valamiért, akkor valószínűleg az az indok rám is vonatkozik, engem is fenyeget'. És ez a fenyegetettség érzés pedig továbbá a feljogosítottság érzését adhatja az előítéletekességre: 'Azért vallok romaellenes gondolatokat, mert fenyegetést jelentenek rám és a csoportomra'.

Jelen kutatás célja a leíró normák és a romaellenes egyéni előítéletek közti kapcsolat vizsgálat volt. Kutatásunkban az észlelt kulturális fenyegetettség érzésének mediáló szerepét szeretnénk volna feltárni a romaellenes leíró normák és a romaellenes előítéletek közt.

Első vizsgálat

Hipotézis

Azt feltételeztük, hogy a környezetünkben tapasztalt magasabb romaellenes norma magasabb romáktól származó kulturális fenyegetettség érzéssel jár együtt, az pedig továbbá bejósolja a nyílt sztereotipizálás vagy vélt meg nem érdemelt előnyök mértékét.

Ez alapján hipotézisünk az alábbi volt:

A romaellenes leíró normák az észlelt kulturális fenyegetettség érzésen keresztül jósolják be a romaellenes attitűdöket.

Módszer

Minta és eljárás

A vizsgálatot a PolRom¹ nemzetközi romaellenességgel foglalkozó kutatás magyarországi, online felvett adatain végeztük (N=1039), mely Kende Anna vezetésével zajlott. A vizsgálatból 4 kitöltő került kizárára hiányzó válaszok miatt, így a statisztikai elemzéseket 1035 fős mintán végeztük.

Mintánkban a nők aránya 52,8% (n=546), a férfiaké 46,7% (n=483) és 6% nem kívánt válaszolni vagy egyéb választ jelölt meg (n=6). A megkérdezettek demográfiai adatai alapján a kitöltők 36,4%-a 18 és 39 év közti (n=377), 35,2%-a 40 és 59 év közti (n=364), valamint 28,4%-a 60 év feletti korosztályba tartozik (n=294). A minta 96,6%-a rendelkezik legalább középfokú iskolai végzettséggel (n=1000), melyből 411 fő, az egész minta 39,7%-a felsőoktatási képzést is elvégzett. A minta szocio-ökonómiai státuszát illetően csaknem a minta fele átlagosnak ítélte meg a saját jövedelmét (n=490, 47,3%), míg 33,8%-a az átlag alattinak (kicsit az átlag alatt n=215 és jóval az átlag alatt n=135). Átlag feletti keresetről a minta 18,8%-a számolt be (enyhén átlag feletti n=176 és jóval az átlag felett n=19).

¹ A „PolRom: A romákkal szembeni diszkrimináció felszámolása bizonyítékokon alapuló módszerek segítségével Európa változó politikai légkörében” című projekt a Jog, egyenlőség és állampolgárság (REC) Európai Unió program által finanszírozott, és célja a hatékony romaellenes diszkriminációt csökkentő intervenciók kidolgozása.

Mérőeszközök

A változókat 7 fokozatú Likert-skálás kérdőívekkel mértük, melyeknél minden esetben az 1-es érték az „Egyáltalán nem értek egyet”, a 7-es érték pedig a „Teljes mértékben egyetértek” választ jelentette.

A leíró norma változó mérésére 4 tételt használtunk, ($\alpha = 0,86$) melyeket a kutatócsoport a PolRom nemzetközi kutatáshoz (Sam Nariman és mtsai, 2020) hozott létre, nem validált mérőeszköz. Például: „A legtöbb magyar hátrányosan különbözteti meg a romákat” vagy „A legtöbb embernek negatív hozzáállása van a romákhoz az országban.” A tételek azt hivatottak mérni, hogy a kitöltő mennyire észleli előítéletesnek az őt körülvevő társadalmat a romákkal szemben.

Az észlelt kulturális fenyegetettség változót a Hadarics és Kende (2017) kutatásában felhasznált 3 tétel segítségével mértük ($\alpha = 0,95$). Például: „A romák fenyegetést jelentenek a magyar kultúrára.” vagy „A romák veszélyeztetik a magyarok értékeit és hagyományait.” A tételek azzal a hiedelemmel való egyetértést mérik, mely szerint a romák fenyegetést jelentenek a magyar kultúrára, hagyományokra.

A romaellenes attitűdökhöz az Attitudes Toward Roma Scale (ATRS) 2 alskáláját (Kende és mtsai, 2017) használtuk. A skála 'Nyílt sztereotipizálás' 6 tételes alskálájával ($\alpha = 0,86$) a nyílt előítéletesesség mértékét mértük, mely olyan állításokkal való egyetértésben nyilvánul meg, mint: „Nagyon kevés a rendes vagy értelmes roma ember.” vagy „A romáknak általában sok gyerekük van, akiknek nem adják meg a megfelelő törődést.”

Az ATRS skála 'Meg nem érdemelt előnyök' 5 tételes alskálája ($\alpha = 0,77$) pedig az azzal való egyetértést hivatott mérni, hogy a romák túlzott támogatásban részesülnek, melyet nem érdemelnek meg. A tételek például: „A valós kárt azok a szervezetek okozzák, akik jogosulatlan előnyhöz próbálják juttatni a roma embereket.” vagy „Úgy gondolom ebben az országban a romák bizonyos szempontból kedvezőbb bánásmódban részesülnek.”

Eredmények:

Leíró statisztikák

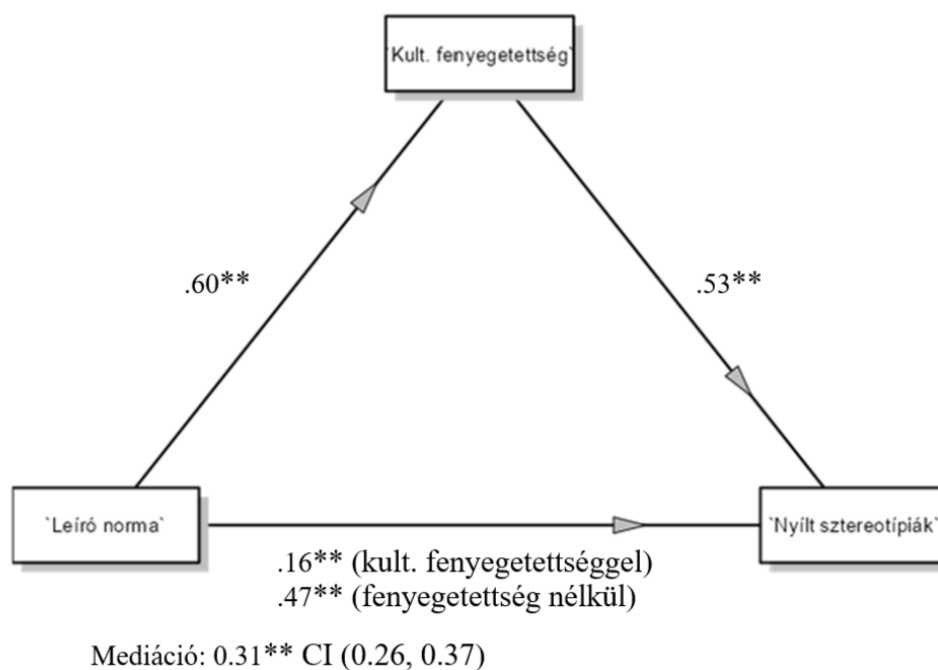
A leíró statisztikák elvégzéséből kiderült, hogy a kitöltők a romaellenes leíró normák jelenlétét átlagosan egész magasra értékelték a 7 fokú skálán, ahol a 7-es érték jelentette a jelenlévő romaellenesség legmagasabb szintjét. Továbbá a romák elleni nyílt sztereotípiák

és meg nem érdemelt előnyök átlaga csaknem megegyezett, mely mindkét esetben középérték feletti. Az észlelt kulturális fenyegetettség érzésének átlaga volt a legalacsonyabb, éppen középérték alatti átlaggal. A leíró statisztikák az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat Leíró statisztika és a skálák belső megbízhatósága

Változó	N	Min-Max.	M	SD	Chronbach α
Leíró normák	1035	1-7	5,38	1,05	0,86
Kulturális fenyegetettség	1035	1-7	3,94	1,76	0,95
Nyílt előítéletek	1035	1-7	4,73	1,29	0,86
Meg nem érdemelt előnyök	1035	1-7	4,83	1,25	0,77

N: elemszám; Min: az elért minimum érték; Max: az elért maximum érték; M: átlag; SD: szórás; Chronbach α : használt skálák belső megbízhatósága

1. ábra Mediáció eredményei Nyílt előítéletek kimeneti változóval

Hipotézisünknek megfelelően PROCESS macro (Hayes, 2012) segítségével mediációkat vizsgáltunk a változók közti kapcsolatok feltárására. A mediáció elemzésekhez mindkét esetben 5000-szeres mintavétellel végeztük el a próbát bootstrapping eljárással.

Nyílt előítéletek

Először a nyílt sztereotípiák, mint kimeneti változós mediációs modellt vizsgáltuk. Ahogy az 1-es ábrán is látható, a nyílt sztereotipizálás volt a kimeneti változó, a leíró norma a prediktor és az észlelt kulturális fenyegetettség a mediáló változó. A vizsgálatunk eredményei a 2. táblázatban láthatók. Eredményeink szerint a leíró normák pozitívan bejósolják a nyílt előítéleteket. Ennek értelmében az inkább romákat elutasítónak érzékelt társas környezet magasabb fokú személyes nyílt előítéletességet jósol be. Az elemzése során azt találtuk, hogy a leíró normák bejósolják az észlelt fenyegetettséget is, és továbbá az észlelt fenyegetettség érzése is pozitívan bejósolja a nyílt sztereotípiákat. Eszerint az érzékelt romaellenesebb környezet magasabb szintű kulturális fenyegetettség érzését jósolja be, valamint a magasabb szintű kulturális fenyegetettség érzése magasabb nyílt sztereotipizálás értékekkel jár együtt.

A mediátor vizsgálatokor azt az eredményt kaptuk, hogy az észlelt kulturális fenyegetettség mediálja a leíró normák és nyílt előítéletek közti kapcsolatot. A leíró normák nyílt előítéleteket bejósoló ereje csökkent a mediátor beemelésével és a nyílt előítéletekre tett indirekt hatása szignifikáns volt. Így megállapíthatjuk, hogy az észlelt kulturális fenyegetettség mediálja a leíró normák előítéletekre kifejtett hatását. Eredményeink alapján a leíró normák 34%-ban közvetlenül hatnak a nyílt előítéletességre, míg 66%-ban az észlelt kulturális fenyegetettségen keresztül mediált úton.

2. táblázat A mediációs részmodellek értékei Nyílt sztereotipizálás változónál

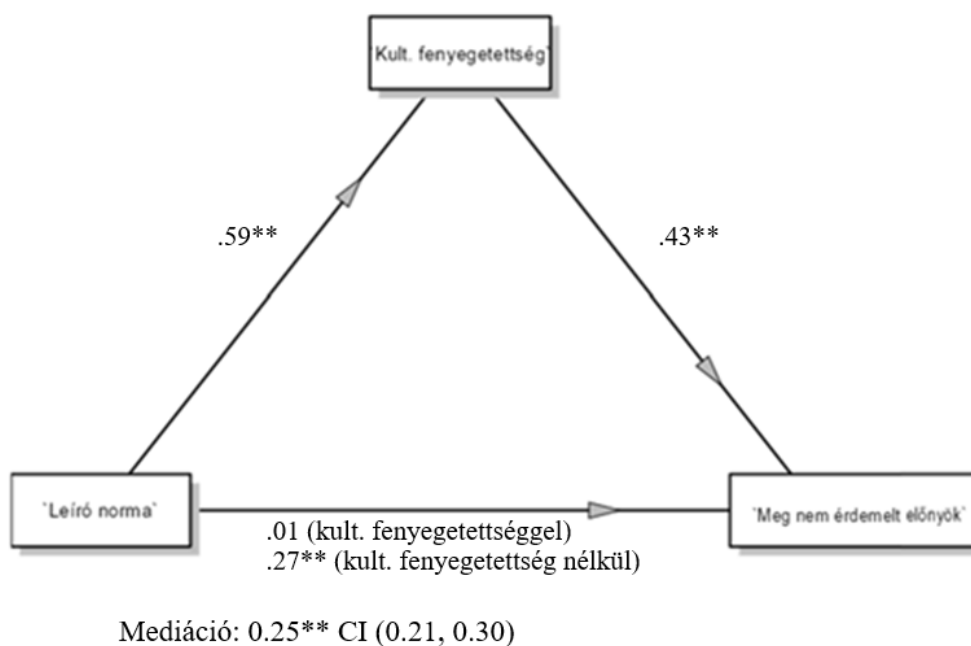
Hatás	β	SE	95% Konfidencia Intervallum		t	p
			Alsó	Felső		
Indirekt	0.312	0.027	0.259	0.366	11.62	< .001
Direkt	0.161	0.026	0.110	0.212	6.157	< .001
Teljes	0.473	0.036	0.403	0.543	13.266	< .001

Modell (kimeneti változó)	R ²	MSE	F	df1	df2	p
1. modell (Kulturális fenyegetettség)	0.123	2.702	144.755	1	1033	< .001
2. modell (Nyílt sztereotípiák)	0.598	0.673	766.553	2	1032	< .001
3. modell (Nyílt sztereotípiák)	0.146	1.428	175.974	1	1033	< .001

Hatás	β	SE	95 % Konfidencia Intervallum		t	p		
			Alsó	Felső				
95% CI								
			β	SE	Alsó	Felső	t	p
1. modell								
Leíró norma	→	Kulturális fenyegetettség	0.590	0.049	0.494	0.686	12.031	< .001
2. modell								
Kulturális fenyegetettség	→	Nyílt sztereotípiák	0.529	0.016	0.498	0.559	34.055	< .001
Leíró norma	→	Nyílt sztereotípiák	0.161	0.026	0.110	0.212	6.157	< .001
3. modell								
Leíró norma	→	Nyílt sztereotípiák	0.473	0.036	0.403	0.543	13.266	< .001

Meg nem érdemelt előnyök

Ezt követően a meg nem érdemelt előnyök, mint kimeneti változós modellt vizsgáltuk, melyben a leíró norma a prediktív, az észlelt kulturális fenyegetettség pedig mediáló változó volt. A mediációs ábra a 2-es ábrán látható, az elemzés értékeit a 3. táblázatban közöltük.

2. ábra Mediáció elemzés eredményei Meg nem érdemelt előnyök kimeneti változóval

A prediktor leíró normák ezen vizsgálatban is pozitívan bejósolják a kimeneti változót, jelen esetben a meg nem érdemelt előnyök hiedelmét. Vagyis, a romaellenesebb környezet erősebb egyetértést jósol be a meg nem érdemelt előnyök véleményével. Ahogy az előző vizsgálatban már kiderült, a leíró normák bejósolják a kulturális fenyegetettséget. A kulturális fenyegetettség előítéleteket bejósoló erejének feltárása során pedig azt kaptuk, hogy a kulturális fenyegetettség érzése pozitívan bejósolja a meg nem érdemelt előnyöket. Ennek értelmében a magasabb fokú kulturális fenyegetettség érzése erősebb egyetértést jósol be a romákat illető meg nem érdemelt előnyökkel. Az észlelt kulturális fenyegetettség változó modellbe való beemelésével a leíró norma elvesztette szignifikáns prediktor értékét, így teljes mediációról beszélgetünk. Továbbá a leíró norma szignifikáns indirekt hatással rendelkezett. Ezen eredmények alapján azt mondhatjuk, az észlelt kulturális fenyegetettség mediálja a leíró normák hatását a meg nem érdemelt előnyök hiedelemre, mert a leíró normák 4,2%-ban közvetlenül, és 95,8%-ban az észlelt fenyegetettség érzésén keresztül jósolták be a rejtett előítéleteket.

3. táblázat A mediációs részmodellek értékei Meg nem érdemelt előnyök kimeneti változóval

Hatás	β	SE	95% Konfidencia Intervallum		t	p
			Alsó	Felső		
Indirekt	0.254	0.024	0.208	0.301		< .001
Direkt	0.012	0.031	-0.050	0.073	0.375	0.707
Teljes	0.265	0.036	0.195	0.336	7.361	< .001

Modell (kimeneti változó)	R ²	MSE	F	df1	df2	p
1. modell (Kulturális fenyegetettség)	0.123	2.702	144.755	1	1033	< .001
2. modell (Meg nem érdemelt előnyök)	0.375	0.962	309.241	2	1032	< .001
3. modell (Meg nem érdemelt előnyök)	0.050	1.460	54.181	1	1033	< .001

Hatás	β	SE	95% Konfidencia Intervallum				t	p
			Alsó		Felső			
95% CI								
			β	SE	Alsó	Felső	t	p
1. modell								
Leíró norma	→	Kulturális fenyegetettség	0.590	0.049	0.494	0.686	12.031	< .001
2. modell								
Kulturális fenyegetettség	→	Meg nem érdemelt előnyök	0.430	0.019	0.393	0.466	23.157	< .001
Leíró norma	→	Meg nem érdemelt előnyök	0.012	0.031	-0.050	0.073	0.375	0.707
3. modell								
Leíró norma	→	Meg nem érdemelt előnyök	0.265	0.036	0.195	0.336	7.361	< .001

Diszkusszió:

Az eredményeink alátámasztották a hipotézisünket, mely szerint a romaellenes leíró normák valóban az észlelt kulturális fenyegetettség érzésén keresztül jósolják be a romaellenes attitűdöket. Az eredmények szerint elképzelhető, hogy az előítéletek társas interakciók termékei, és nem feltétlen a személyes elutasítás jele. Mivel a fenti vizsgálat keresztmetszeti adatokat tartalmaz, és nem ad választ arra, hogy ok-okozati összefüggésről van-e szó, a vizsgálat hipotézisét kísérleti eljárásban is teszteltük. Ezzel összefüggésben felmerül a kérdés, vajon a leíró normák megváltoztatásával változik az észlelt kulturális fenyegetettség érzése is? Ezért a kutatás folytatásaként kísérleti módszerrel szeretnénk volna megvizsgálni a jelen kutatásban mért változók kapcsolatát.

Második vizsgálat

Hipotézisek

Az Első vizsgálatunk alapján jelen kísérletben azt vizsgáltuk, hogy manipulációval előidézett eltérő leíró normák miként jósolják be az észlelt fenyegetettséget és az előítéleteket.

Azt feltételeztük, ha megváltoztatjuk a romákkal kapcsolatos leíró normákat, annak megfelelően az észlelt kulturális fenyegetettség és ezzel együtt az előítéletek is változnak. Azt vártuk, hogy az erősebben romaellenes normákkal találkozók fenyegetőbbnek érzik a romákat és jobban egyetértenek a nyílt sztereotípiákkal és a meg nem érdemelt előnyök hiedelmével. Ugyanakkor azok a kitöltők, akik elfogadóbb normákkal találkoznak kevésbé érzik fenyegetőnek a romákat és kevésbé lesznek előítéletesek. Ezt a feltevést arra alapoztuk, hogy ha a válaszadók azzal szembesülnek, hogy a többség előítéletes, akkor az igazolásként szolgál a romák fenyegetőnek észleléséhez, azonban ha a többség nem előítéletes, akkor ezt éppen azzal tudja igazolni, hogy nem látja fenyegetőnek a romákat. A fenyegetettség mértékének az észleléséből pedig az első vizsgálathoz hasonlóan magasabb vagy alacsonyabb előítéletesség jósolható be.

Hipotéziseink az alábbiak voltak:

Az erősebben romaellenes leíró normák manipulációja az észlelt kulturális fenyegetettség és romákkal szembeni előítéletesség magasabb szintjét jósolja be, míg az elfogadóbb leíró normák manipulációval alacsonyabb kulturális fenyegetettség és előítéletesség várható.

Az észlelt kulturális fenyegetettség mediáló szerepe a leíró normák és előítéletesség közt ezen kutatás adataiban is megjelenik.

Módszer

Minta és eljárás

A kutatás résztvevői az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatói, akik a 'Kutatásban való részvétel' című kurzuson részt vettek, és a részvételért kurzuskreditet kaptak, valamint interneten keresztül, kényelmi mintavétellel elért diákok. A kutatásban bármely 18 év feletti, magyarul beszélő ELTE-s hallgató részt vehetett.

Az Első vizsgálat eredményei alapján a G*Power (Faul és mtsai, 2009) segítségével minimum elemszámot számoltunk a Második vizsgálathoz. Az egy változós ANOVA próbához az ajánlott minimum elemszám 243 volt. Fritz és MacKinnon (2007) mediációs elemzések végzéséhez mintaszám becslést segítő publikációja alapján a mediáció elemzéshez pedig 400 fős minta a megkövetelt.

Az általunk elért mintában összesen 453 fő szerepelt, melyből hiányzó válaszok miatt kizártunk 35 főt, továbbá a fordított tételeknél gyanús kiugró válaszok alapján a figyelmetlen

kitöltés gyanújával (szélsőséges konstans 1-es értékű válaszai a fordított tételeknél is 1-es értékkel bírtak a 7-es érték helyett) kizártunk még 1 főt az elemzésből.

Az így kapott mintánk 417 főből állt, melyből az alacsony normának nevezett feltételbe 165 fő került, a magas normának nevezett feltételbe 129 fő, a kontroll csoportot pedig 123 fő alkotta.

A kérdőív során 2 kérdéssel ellenőriztük a manipuláció sikerességét: a manipulációs adatokra vonatkozó figyelmi kérdéssel, valamint rákérdeztünk manipulációs adatokról alkotott véleményükre, mellyel azt mértük, elhiszik-e a látott adatokat. Azokat a résztvevőket, akik a figyelmi feladatra helytelenül válaszoltak, vagy jelezték, nem tartják valósnak az adatokat, szintén kizártuk az elemzéseinkből.

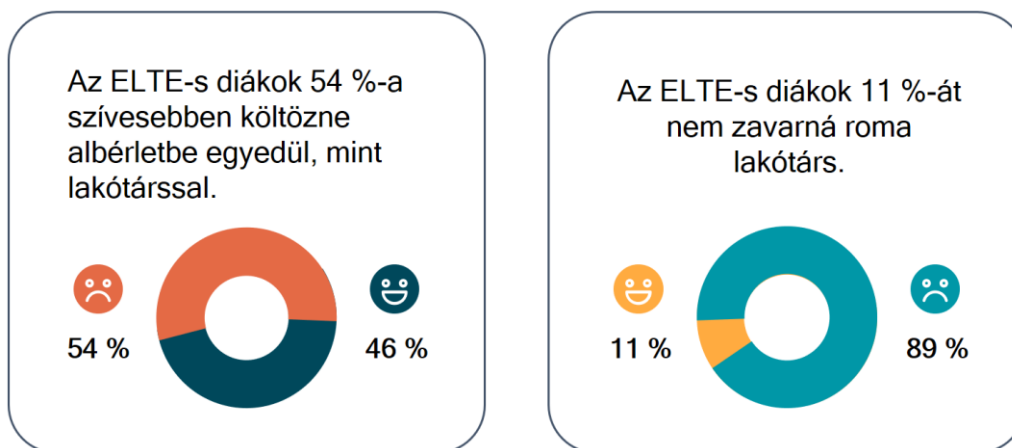
Így maradt összesen 306 kitöltő, 95 fő az alacsony norma feltételben, 88 fő a magas norma feltételben és 123 fő a kontroll csoportban.

A végső elemzett mintánk (N=306) 225 nőből (73,5%), 77 férfiből (25,2%) és 4 egyéb nemű (1,3%) személyből állt. Ezen minta átlag életkora 21,73 év (min=18; max=46; SD=3,04), a személyek lakhelyét tekintve 40,5%-a fővárosban él (n=124), 44,1%-a városban vagy megyeszékhelyen (n=135), és 15,3%-a (n=47) faluban vagy községben. Iskolázottság tekintetében a minta egésze jelenleg egyetemi képzésen (BA, MA vagy doktori) vesz részt.

A kísérlet során a résztvevőknek egy online kérdőívet kellett kitölteniük, mely elején megtévesztés céllal készült adatokat közöltünk. A megtévesztés során a kitöltők az egyetem diákjainak életszínvérével kapcsolatos véleményéről kaptak kitalált adatokat diagrammal (például: „Az ELTE-s diákok 54%-a szívesebben költözne albérletbe egyedül, mint lakótárssal.”, vagy „Az ELTE-s diákok 73%-a inkább költözne a belvárosba, mint a külvárosba.”), köztük a fennálló romaellenességre/befogadó normára utaló számokkal.

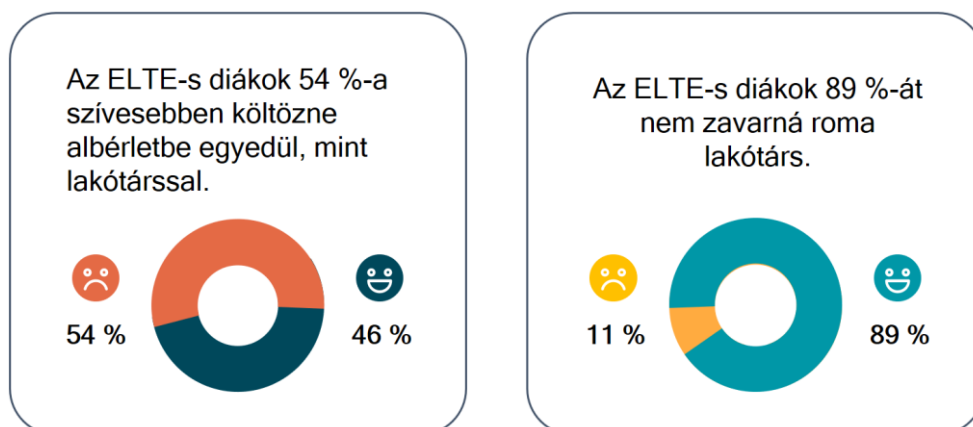
A látott kép alapján a résztvevők 3 feltételhez tartoztak:

A Magas norma feltételben a résztvevők romaellenes közösségi normákra utaló adattal találkoztak ($n_{\text{magas norma}}=88$): „Az ELTE-s diákok 11%-át nem zavarná roma lakótárs.” (3. ábra)

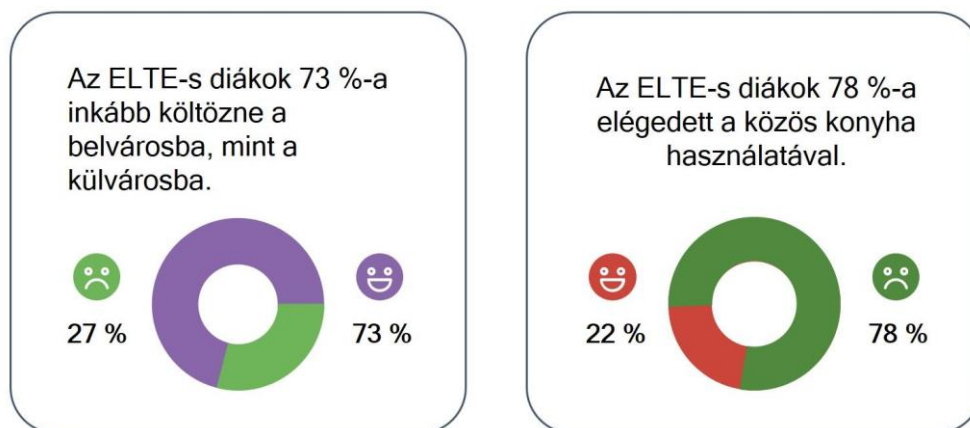
3. ábra A magas norma feltétel manipulációjára használt ábra

Az Alacsony norma feltételben alacsony romaellenességre, vagyis befogadó normákra utaló adattal találkoztak a résztvevők ($n_{\text{alacsony norma}}=95$), az alábbi mondattal: „Az ELTE-s diákok 89%-át nem zavarná roma lakótárs” (4. ábra)

4. ábra Az alacsony norma feltétel manipulációjára használt ábra

A kontroll feltételben ($n_{\text{kontroll}}=123$) pedig csak az egyetem diákjainak életterével kapcsolatos preferenciáról kaptak adatokat („Az ELTE-s diákok 78%-a elégedett a közös konyha használatával.”) (5. ábra)

5. ábra A kontroll csoport által látott ábrája

A manipulációt követően ellenőrző igaz-hamis kérdés következett, melyben a manipulációs adatokat kellett felidézni, mely feladattal a résztvevők manipulációra irányuló figyelmét szeretnénk volna ellenőrizni az alábbi kérdéssel: „Mielőtt tovább lépnél, kérlek, idézd fel az előbb látott eredményeket és az alapján válaszolj! A diákok nagyobb részét nem zavarná roma lakótárs.”

Ezen felül a kérdőív végén rákérdeztünk, milyen véleménnyel vannak a kérdőív elején látott adatokról, megfelelnek-e a tapasztalataiknak. Ezen kérdéssel szándékoztuk kiszűrni azokat a résztvevőket, akik rájöttek a manipulációra: „Mi a véleményed a kérdőív elején látott eredményekről? Megfelelnek a környezetekben tapasztaltaknak?”

A kérdőív végén a kitöltők utólagos tájékoztatásban részesültek, melyben hangsúlyoztuk, hogy a kérdőív elején látott adatok kitaláltak, mi hoztuk létre azokat és nem rendelkeznek valós tudományos alappal.

Mérőeszközök

A mért változók begyűjtésére ugyanazon skálákat használtuk, mint az Első vizsgálatunkban (a leíró normák változó mérésére használt kérdéseket kivéve).

Az észlelt kulturális fenyegetettség változót a Hadarics és Kende (2017) kutatásában felhasznált 3 tétel segítségével mértük ($\alpha = 0,92$), a romaellenes attitűdökhöz az Attitudes Toward Roma Scale (ATRS) 2 alskáláját (Kende és mtsai, 2017) használtuk: a Nyílt

sztereotipizálás 6 tételes alskálát ($\alpha=0,84$) és a Meg nem érdemelt előnyök 5 tételes alskálát ($\alpha=0,77$).

Manipuláció-ellenőrzés

A manipulációs adatokat rövid időn belül az alacsony norma feltételben a kitöltők 87%-a, 165 főből 144-en tudták helyesen felidézni, míg a magas normás feltételben pedig 129-ből 104-en, vagyis a feltétel 80% adott helyes választ. Azokat a kitöltőket, akik a manipulációs adatokra vonatkozó figyelemi ellenőrző kérdésre nem helyesen válaszoltak, kizártuk a további elemzésekből.

A kérdőív végén rákérdeztünk, mennyire tartják valósnak a manipulációként közölt adatokat. 2 ember kivételével mindenki válaszolt, többen hosszan kifejtve a véleményüket. Összesen 215-en, a kitöltők 73%-a tartotta valósnak az adatokat a 294 manipulált feltételes résztvevő közül. Azok a résztvevők, akik jelezték, nem tartják valósnak az adatokat, vagy nem válaszoltak, szintén kizártuk az elemzésekből.

Eredmények:

Leíró statisztikák

Az észlelt kulturális fenyegetettség változót 7 fokú skálán mérték, melyen a 7-es érték esetében a kitöltő a romákat teljes mértékben kulturálisan fenyegetőnek találja, 1-es érték jelölésekor pedig egyáltalán nem. A kutatásunkban a kitöltők átlagosan a középérték alatti értékeket jelöltek, ennek értelmében inkább nem tekintenek a romákra kulturális fenyegetésként. Továbbá mind a nyílt sztereotipizálás és a meg nem érdemelt előnyök változók esetében az észlelt fenyegetettségénél magasabb, de még a középérték alatti értékekkel válaszoltak. Mindkét változó esetén a 7-es érték jelöli a nyílt sztereotip gondolatokkal, vagy a meg nem érdemelt előnyökkel való teljes egyetértést, ám a válaszadók jelen kutatásban átlagosan inkább nem értenek azokkal egyet. A minta leíró statisztikája feltételenkénti bontásban az 4. táblázatban látható.

4. táblázat Leíró statisztika

Mért változó	Kontroll (n=123)	Alacsony norma (n=95)	Magas norma (n=88)	Össz. (N=306)
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
Kulturális fenyegetettség	2,62 (1,38)	2,34 (1,18)	2,84 (1,31)	2,60 (1,31)
Nyílt sztereotipizálás	3,98 (1,18)	3,77 (1,12)	4,04 (1,08)	3,93 (1,14)
Meg nem érdemelt előnyök	3,69 (1,15)	3,59 (1,11)	3,62 (1,03)	3,64 (1,10)

M: átlag; SD: szórás

Észlelt kulturális fenyegetettség

Első hipotézisünk alapján az eltérő manipulációs feltételek közti eltérések vizsgálatára egy változós ANOVA-t használtunk, mely eredményei az 5. táblázatban találhatók.

5. táblázat Egy változós ANOVA vizsgálat eredményei

	F	df1	df2	p
Meg nem érdemelt előnyök	0.233	2	303	0.792
Nyílt sztereotípiák	1.466	2	303	0.232
Fenyegetettség	3.419	2	303	0.034

Az észlelt fenyegetettség változó esetében a feltételek alapján a csoportok szignifikánsan eltérő válaszokat adtak. A Post-hoc összehasonlításra használt Tukey HSD próba eredményei alapján (eredménye a 6. táblázatban látható) az észlelt kulturális fenyegetettség változó esetében szignifikánsan eltért a magas norma feltétel átlaga az alacsony norma feltétel átlagától. Bár a kontroll csoport eredményei nem szignifikánsan tértek el a magas norma feltételhez és az alacsony norma feltételhez képest.

6. táblázat Post-Hoc Tukey HSD Teszt a Kulturális fenyegetettség változó esetében

		Kontroll	Alacsony norma	Magas norma
Kontroll	Átlagok közti különbség	—	0.286	-0.214
	p-érték	—	0.242	0.468
Alacsony norma	Átlagok közti különbség		—	-0.500
	p-érték		—	0.027
Magas norma	Átlagok közti különbség			—
	p-érték			—

Az eredmények értelmében azok a kitöltők, akiket előzetesen az ELTE-s diákok romákat elfogadó közegéről informáltunk (alacsony norma feltétel) kevésbé érezték kulturálisan fenyegetőnek őket, mint a magas normás csoport tagjai. Ezzel szemben akik romaellenes ELTE-s közösségről kaptak adatokat (magas norma feltétel) kulturálisan kifejezetten fenyegetőbbnek vélték a romákat az alacsony norma csoporthoz képest. Viszont a kontroll csoporthoz viszonyítva egyik feltételben sem található jelentős eltérés.

Ezáltal következtethetünk, hogy a kifejezetten alacsony vagy magas normák valóban kapcsolatban állnak a személyek észlelt kulturális fenyegetettség érzésével, ám a leíró normák egy irányú megváltoztatása nem elegendő azok jelentős befolyásolására vagy megváltoztatására.

Nyílt sztereotípiák és Meg nem érdemelt előnyök

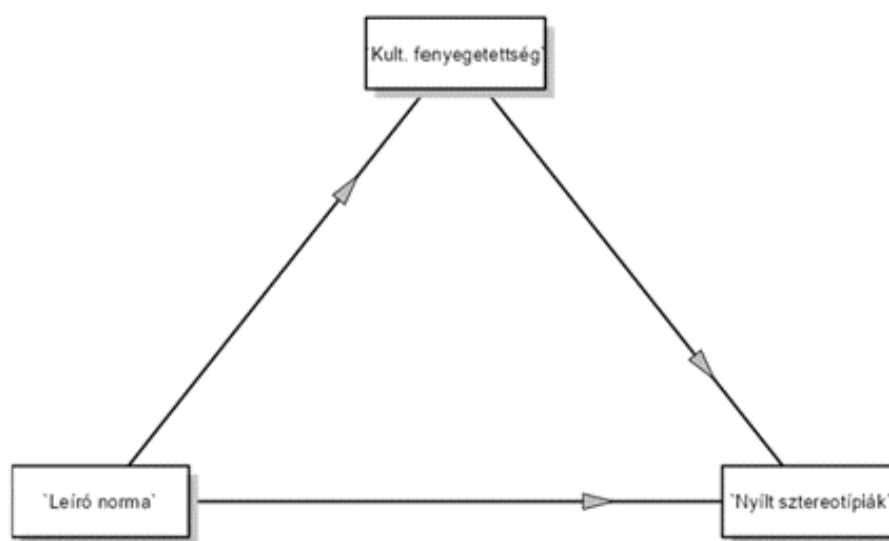
Ezzel szemben a további egy változós ANOVA variancia-analízis eredménye alapján az eltérő feltételek résztvevőinek válaszai nem tértek el szignifikánsan sem a nyílt sztereotipizálás és sem a meg nem érdemelt előnyök szempontjából. Ennek értelmében a kitöltők véleménye nem különbözött jelentősen a romákkal szembeni nyílt előítéletek vagy meg nem érdemelt előnyök esetében attól függően, hogy romákkal szemben elfogadó vagy elutasító ELTE-s közösségi normával találkoztak előtte.

Mediáció:

Második hipotézisünk tesztelésére mediációt vizsgáltunk PROCESS macroval. Az elemzésekhez 5000-szeres mintavétellel végeztük el a próbát bootstrapping eljárással. Az elemzés során az alacsony és magas leíró normás manipulált feltételek szolgáltak prediktor változóként, a nyílt sztereotípiák vagy meg nem érdemelt előnyök kimeneti változóként, és az észlelt kulturális fenyegetettség volt a mediátor.

Nyílt sztereotípiák

A nyílt sztereotípiák kimeneti változós modell az 7. táblázatban van összefoglalva, a modell ábrája a 6. ábrán látható.

6. ábra A kulturális fenyegetettség mediációs modellje Nyílt sztereotípiák kimeneti változóval

Az elemzés során azt kaptuk, hogy a manipulált leíró norma nem jósolta be a nyílt sztereotipizálást. Viszont a manipulált leíró norma szignifikánsan bejósolta az észlelt kulturális fenyegetettséget, továbbá az észlelt kulturális fenyegetettség is szignifikánsan bejósolta a nyílt sztereotípiákat is. Újabb elméletek szerint mediációról beszélhetünk, ha bár a prediktor nem jósolja be szignifikánsan a kimeneti változót, de a mediátort igen, és a mediátor is bejósolja a kimeneti változót. Ennek értelmében megállapíthatjuk, hogy jelen vizsgálat alapján az észlelt kulturális fenyegetettség mediátorként viselkedik a leíró normák nyílt sztereotípiákra ható bejósolásában, mert az indirekt hatása szignifikáns volt. A nyílt sztereotipizálás mediációs modelljének eredményei az 7. táblázatban találhatók.

Más szóval az, hogy a résztvevő romaellenes vagy elfogadó manipulációs adatot látott, 91,6%-ban az észlelt kulturális fenyegetettség mértékén keresztül hatott a nyílt sztereotipizálásra.

7. táblázat a mediációs részmodellek értékei nyílt sztereotipizálás változónál

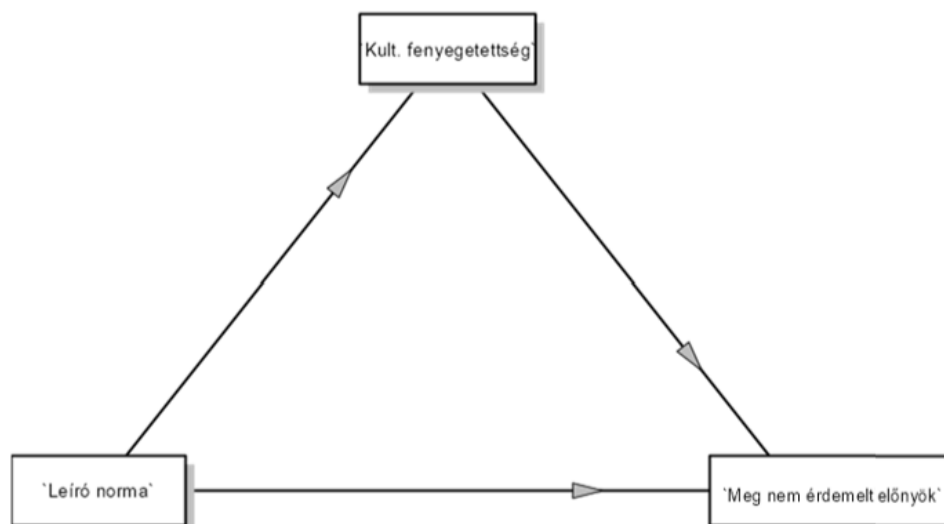
95% Konfidencia Intervallum						
Hatás	β	SE	Alsó	Felső	t	p
Indirekt	0.2989	0.116	0.0814	0.543	2.576	0.010
Direkt	-0.0273	0.126	-0.2799	0.216	-0.216	0.829
Teljes	0.2716	0.162	-0.0463	0.588	1.681	0.093

Modell (kimeneti változó)	R ²	MSE	F	df1	df2	p
1. modell (Kulturális fenyegetettség)	0.039	1.548	7.388	1	181	0.007
2. modell (Nyílt sztereotípiák)	0.464	0.664	77.837	2	180	< .001
3. modell (Nyílt sztereotípiák)	0.015	1.213	2.779	1	181	0.097

95% CI								
			β	SE	Alsó	Felső	t	p
1. modell								
Manipulált leíró norma	→	Kulturális fenyegetettség	0.5003	0.1854	0.139	0.871	2.698	0.007
2. modell								
Kulturális fenyegetettség	→	Nyílt sztereotípiák	0.5975	0.0512	0.496	0.698	11.662	< .001
Manipulált leíró norma	→	Nyílt sztereotípiák	-0.0273	0.1263	-0.280	0.216	-0.216	0.829
3. modell								
Manipulált leíró norma	→	Nyílt sztereotípiák	0.273	0.162	-0.046	0.588	1.681	0.093

Meg nem érdemelt előnyök

A meg nem érdemelt előnyök kimeneti változó vizsgálat modell a 7. ábrán, eredményei a 8. táblázatban láthatók.

7. ábra Kulturális fenyegetettség mediációjának ábrája Meg nem érdemelt előnyök kimeneti változóval

Elemzésünk során azt az eredményt kaptuk, hogy mint a nyílt sztereotípiák esetében, a manipulált leíró norma most sem jósolta be a kimeneti változót. Ezzel ellenben a prediktor változó kulturális fenyegetettséget bejósoló hatása szignifikáns volt, valamint a kulturális fenyegetettség ezen modellben is sikeresen bejósolta a meg nem érdemelt előnyökkal való egyetértést. Az előzetesen említett, mediáció értelmezési szakirodalomra hivatkozva azt mondhatjuk, hogy a kulturális fenyegetettség mediátorként szolgál a leíró normák meg nem érdemelt előnyök hiedelmére tett hatásban, és a leíró norma 54,5%-ban a kulturális fenyegetettség érzésén keresztül fejt ki hatását.

8. táblázat Mediációs részmodellek értékei meg nem érdemelt előnyök kimeneti változónál

Hatás	β	SE	95% CI		t	p
			Alsó	Felső		
Indirekt	0.2032	0.0834	0.0511	0.384	2.438	0.015
Direkt	-0.1700	0.1464	-0.4660	0.122	-1.161	0.245
Teljes	0.0333	0.1575	-0.2734	0.342	0.211	0.833

Modell (kimeneti változó)	R ²	MSE	F	df1	df2	p
1. modell (Kulturális fenyegetettség)	0.039	1.548	7.388	1	181	0.007
2. modell (Meg nem érdemelt előnyök)	0.223	0.897	25.802	2	180	< .001
3. modell (Meg nem érdemelt előnyök)	0.000	1.147	0.044	1	181	0.834

8. táblázat Mediációs részmodellek értékei meg nem érdemelt előnyök kimeneti változónál

Hatás	β	SE	95% CI		t	p		
			Alsó	Felső				
			95% CI					
			β	SE	Alsó	Felső	t	p
1. modell								
Manipulált leíró norma	→	Kulturális fenyegetettség	0.500	0.184	0.137	0.863	2.72	0.007
2. modell								
Kulturális fenyegetettség	→	Meg nem érdemelt előnyök	0.406	0.052	0.295	0.518	7.18	<.001
Manipulált leíró norma	→	Meg nem érdemelt előnyök	-0.170	0.143	0.236	-0.452	0.112	<.001
3. modell								
Manipulált leíró norma	→	Meg nem érdemelt előnyök	0.273	0.162	-0.046	0.588	1.681	0.093

Diszkusszió

Második vizsgálatunk eredményei szerint a manipulációs feltételekben az észlelt kulturális fenyegetettség mértéke jelentősen eltért, ám csak a magas és alacsony norma feltételek közti viszonylatban. Ezzel szemben, a kontrollcsoport értékéhez képest nem volt jelentősen eltérő egyik feltétel értéke sem, továbbá a nyílt sztereotípiák és meg nem érdemelt előnyök hiedelmében sem volt különbség bármely feltételek között, így a hipotézisünket csak részben tudtuk alátámasztani. Második hipotézisünknel mindkét kimeneti változó esetében az észlelt kulturális fenyegetettség mediálta a leíró normák hatását, így hipotézisünket alátámasztottuk.

A Második vizsgálat eredményei abban bővítik az eddigi tudásunkat, hogy most már nemcsak korrelációs együttjárásról beszélhetünk a változóinkat tekintve, hanem ok-okozati következtetéseket is levonhatunk. Kijelenthetjük, hogy az erősebb leíró normák fennállása igenis befolyásolja a kulturális fenyegetettség észlelését, mely következtében az emberek nagyobb veszélyként érzékelik a romákat. Jelentős eredménynek véljük azt a tényt is, hogy a normák manipulációja nem volt elegendő az előítéletességben is mérhető változások eléréséhez, mert fontos jelenségre hívja fel a figyelmünket: az előítéletek sok tényezőtől függenek, különböző narratívákon keresztül tartják fenn önmagukat (Hall, 1998) és azok megváltoztatására nem elegendő a leíró normák manipulációja.

Általános diszkusszió

Jelen kutatás eredményei (Első és Második vizsgálat) első sorban konzisztensek az eddigi előítélet-kutatások eredményeivel, ezáltal erősítik az elméletet, hogy az előítéleteknek a leíró normák (McDonald és Crandall, 2015) és az észlelt kulturális fenyegetettség (Stephan & Stephan, 1996) is bejósolója.

Másodszor, mindkét vizsgálatunk alapján megállapítható az észlelt kulturális fenyegetettség mediáló szerepe a leíró normák romákkal szembeni előítéletességének bejósolásában.

Harmadszor, a Második vizsgálatunkból kiderült, hogy az eltérő leíró normák képesek pozitív vagy negatív irányba befolyásolni a személyek kulturális fenyegetettség érzését. Ezen hatás tanulmányozásakor fontos kiemelni, hogy a kulturális fenyegetettség érzésében eltérő változás a két manipuláció összességéből származott, mert csak akkor volt kiemelkedő eltérés, ha az erősebb romaellenes normák utáni válaszokat az elfogadó normákat követő válaszokhoz hasonlítottuk. Mivel a kontrollesoportéhoz képest nem volt jelentős eltérés a kulturális fenyegetettségben egyik manipulációt követően sem, az eredmény alapján arra gyanakodhatunk, az egyirányú manipuláció nem hatékony. A társadalmi előítéletcsökkentés tekintetében pedig azt feltételezhetjük, hogy nem elegendő az elfogadó normákat hangsúlyozni, hanem az erősebb romaellenes normák egyidejű cáfolása is szükséges lehet.

Az eredményeinket összegezve arra következtethetünk, hogy a leíró normák hatására a romáktól való félelmet jogosnak érezzük, mert mások romaellenességéből kiindulva úgy gondolhatjuk, okunk van tartani tőlük. Továbbá a félelem érzésével racionalizálhatjuk a nyíltan megnyilvánuló sztereotípiákat, vagy a meg nem érdemelt előnyök véleményében rejlő rejtett előítéleteket. Ezáltal úgy gondoljuk, az előítéletek fenntartásában jelentős szerepet játszhatnak a társas interakciókon keresztül a leíró normák és az általuk előidézett fenyegetettség érzet.

Kutatásunk erőssége, hogy a feltárni kívánt mediációs folyamatot vizsgálati és kísérleti módszerrel szerzett adatokon egyaránt elemeztük, így a változók együttjárásán túl ok-okozati kapcsolatot is feltételezhetünk, valamint az eltérő módszerrel szerzett adatok különböző

mintákból származtak, ami segítheti a feltárt eredmények általánosítását. A vizsgálat innovációs jelleggel bír az előítéleteket bejósoló leíró normák és észlelt kulturális fenyegetettség egymással való kapcsolatának és folyamatának feltárása révén.

Limitációk

A limitációk első sorban a Második vizsgálattal kapcsolatban merülnek fel. Fontos megemlíteni, hogy bár az Első vizsgálat mintája reprezentatív, a Második vizsgálat eredményei egyetemista mintából származnak. Általában a magasabb iskolázottságra alacsonyabb előítéletesség jellemző (Carvacho és mtsai, 2013), és a diákok által tanult szakirányra sem kérdeztünk rá, mely szintén árnyalhatja az előítéletességet és a Második vizsgálatunk külső validitása ezáltal sérülhetett.

A Második vizsgálat mediációs eredményeinek értelmezésében is vélemény-eltérések lehetnek, hiszen a klasszikus értelmezés alapján csak akkor beszélhetünk mediációról, ha a prediktor szignifikánsan direkt úton is bejósolja a kimeneti változót (Baron & Kenny, 1986), ami esetünkben nem valósult meg. Ezzel szemben modernebb megközelítések (Hayes & Rockwood, 2017) szerint –melyet mi is követtünk az eredményeink értelmezésekor– ezen bejósoló kapcsolatra nincs feltétlen szükség a mediáció vizsgálatához, és az eredménynek értelmezéséhez.

Bár a manipuláció elemeinek megtervezésekor figyelembe vettük a téma szakirodalmát, nem lehetünk biztosak annak hatékonyságában és konstrukciós validitásában. A manipulációt ellenőrző kérdésekkel szándékoztuk kiszűrni a manipuláció hatékonyságát, ám így is kérdések merülhetnek fel a manipuláció hatásosságával kapcsolatban. Ha például a kitöltő személy eleve a romaellenesség magasabb szintjét vallja, hajlamosabb elfogadni a romaellenes manipulációs adatokat és aszerint válaszolni a változó mérésekor annak ellenére, hogy az őt körülvevő leíró normákban számára nem történt változás.

Ebből következik egy másik limitáció is: a Második vizsgálatban egyszeri mintavétellel szerzett adatokat elemeztünk, nincs információnk a személyek előzetes attitűdjéről, az általuk észlelt romaellenes normák mértékéről, így nem lehetünk biztosak, hogy a vizsgált értékeket a manipuláció okozta.

Ezen felül sérülhetett a kutatás belső validitása is, hiszen a résztvevők 27 százaléka nem került be a végső elemzésbe, mivel nem feleltek meg a manipulációt ellenőrző kérdésekre adott válaszaik alapján.

Továbbá azt is újra hangsúlyoznánk, hogy a romákkal szembeni előítéletesség az előítéletek egyik egyedi formája (Kende és mtsai, 2017), így annak folyamatai, mint a jelen kutatás eredményei nem feltétlen általánosítható más kisebbségekkel szembeni előítéletek folyamataira.

Összességében, a leíró normák, kulturális fenyegetettség érzés és előítéletek közti kapcsolatok gyakori vizsgálatába a jelen kutatás olyan ok-okozati perspektíva beemelését kezdeményezi, melyből kiindulva további vizsgálatok jobb megértést nyerhetnek a romákkal szembeni előítéletek kapcsán. Úgy gondoljuk, a jövőben érdemes lenne megvizsgálni a kulturális fenyegetettség érzésének mediáló szerepét további, eltérő mértékű romaellenes normákat elfogadó országok mintáin is. Emellett hasznosnak gondoljuk a leíró normák egyszerre történő kettős manipulációjának további vizsgálatát, mely hozzájárulhat a folyamat megértéséhez, és ezáltal az előítéletcsökkentést célzó intervenciók fejlesztéséhez.

Szakirodalom:

- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173–1182.
- Carvacho, H., Zick, A., Haye, A., González, R., Manzi, J., Kocik, C., & Bertl, M. (2013). On the relation between social class and prejudice: The roles of education, income, and ideological attitudes. *European Journal of Social Psychology*, 43(4), 272–285.
- Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behavior. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 24, pp. 201–234). Academic Press.
- Crandall, C. S., Eshleman, A., & O'Brien, L. (2002). Social norms and the expression and suppression of prejudice: The struggle for internalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(3), 359–378. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.3.359>
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149–1160. Download PDF
- Fritz, M. S., & MacKinnon, D. P. (2007). Required sample size to detect the mediated effect. *Psychological science*, 18(3), 233–239.
- Hadarics, M., & Kende, A. (2017). A closer look at intergroup threat within the dual process model framework: The mediating role of moral foundations. *Psychological Thought*, 10(1), 167–177.
- Halasz, K. (2009). The Rise of the Radical Right in Europe and the Case of Hungary: 'Gypsy crime' defines national identity?. *Development*, 52(4), 490–494.
- Hall, B. J. (1998). Narratives of prejudice. *Howard Journal of Communication*, 9(2), 137–156.
- Hayes, A. F. (2012). PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling [White paper]. Retrieved from <http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf>
- Jedinger, A., & Eisentraut, M. (2020). Exploring the Differential Effects of Perceived Threat on Attitudes Toward Ethnic Minority Groups in Germany. *Frontiers in Psychology*, 10, 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02895>
- Kende, A., Hadarics, M., & Lášticová, B. (2017). Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 60, 12–27.

- Kócsé, A., & Rövid, M. (2017). Roma and the politics of double discourse in contemporary Europe. *Identities*, 24(6), 684-700.
- Kósa, Z., Széles, G., Kardos, L., Kósa, K., Németh, R., Országh, S., ... & Vokó, Z. (2007). A comparative health survey of the inhabitants of Roma settlements in Hungary. *American journal of public health*, 97(5), 853-859.
- KSH Hivatal, K. S. (2014). 2011. Évi Népszámlálás; 9. Nemzetiségi adatok, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- McConahay, J. B. (1986). Modern racism, ambivalence, and the Modern Racism Scale.
- McDonald, R. I., & Crandall, C. S. (2015). Social norms and social influence. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 3, 147-151.
- Morrison, T. G., & Kiss, M. (2017). Modern racism scale. *Encyclopedia of personality and individual differences*, 1-3.
- Orosz, G., Bruneau, E., Tropp, L. R., Sebestyén, N., Tóth-Király, I., & Böthe, B. (2018). What predicts anti-Roma prejudice? Qualitative and quantitative analysis of everyday sentiments about the Roma. *Journal of Applied Social Psychology*, 48(6), 317-328.
- Pereira, C., Vala, J., & Leyens, J. P. (2009). From infra-humanization to discrimination: The mediation of symbolic threat needs egalitarian norms. *Journal of experimental social psychology*, 45(2), 336-344.
- R Core Team (2021). *R: A Language and environment for statistical computing*. (Version 4.0) [Computer software]. Retrieved from <https://cran.r-project.org>. (R packages retrieved from MRAN snapshot 2021-04-01).
- Riek, B. M., Mania, E. W., & Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and social psychology review*, 10(4), 336-353.
- Sam Nariman, H., Hadarics, M., Kende, A., Láštiová, B., Poslon, X. D., Popper, M., ... & Minescu, A. (2020). Anti-Roma bias (stereotypes, prejudice, behavioral tendencies): A network approach toward attitude strength. *Frontiers in psychology*, 2071.
- Shrout, P. E., & Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: new procedures and recommendations. *Psychological methods*, 7(4), 422.
- Stephan, W. G., Diaz-Loving, R., & Duran, A. (2000). Integrated threat theory and intercultural attitudes: Mexico and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 240-249.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3-4), 409-426.
- Stephan, W. S., & Stephan, C. W. (2013). An integrated threat theory of prejudice. In *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 33-56). Psychology Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(11), 2221-2237.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., Martinez, C. M., Schwarzwald, J., & Tur-Kaspa, M. (1998). Prejudice toward immigrants to Spain and Israel: An integrated threat theory analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(4), 559-576.
- The jamovi project (2021). *jamovi*. (Version 2.2) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>.
- Tsakamoto, S., & Fiske, S. T. (2018). Perceived threat to national values in evaluating stereotyped immigrants. *The Journal of social psychology*, 158(2), 157-172.
- Varga, M. (2014). Hungary's "anti-capitalist" far-right: Jobbik and the Hungarian Guard. *Nationalities papers*, 42(5), 791-807.
- Velasco González, K., Verkuyten, M., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British journal of social psychology*, 47(4), 667-685.
- Vidra, Z., & Fox, J. (2014). Mainstreaming of racist anti-Roma discourses in the media in Hungary. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 12(4), 437-455.
- Yitmen, E., & Verkuyten, M. (2019). Support to Syrian refugees in Turkey: The roles of descriptive and injunctive norms, threat, and negative emotions. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(3), 293-301. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12400>

ÁBRAJEGYZÉK:

1. ÁBRA MEDIÁCIÓ EREDMÉNYEI NYÍLT ELŐÍTÉLETEK KIMENETI VÁLTOZÓVAL	8
2. ÁBRA MEDIÁCIÓ ELEMZÉS EREDMÉNYEI MEG NEM ÉRDEMELT ELŐNYÖK KIMENETI VÁLTOZÓVAL	10
3. ÁBRA A MAGAS NORMA FELTÉTEL MANIPULÁCIÓJÁRA HASZNÁLT ÁBRA	15
4. ÁBRA AZ ALACSONY NORMA FELTÉTEL MANIPULÁCIÓJÁRA HASZNÁLT ÁBRA	15
5. ÁBRA A KONTROLL CSOPORT ÁLTAL LÁTOTT ÁBRÁJA	16
6. ÁBRA A KULTURÁLIS FENYEGETETTSÉG MEDIÁCIÓS MODELLJE NYÍLT SZTEREOTÍPIÁK KIMENETI VÁLTOZÓVAL	20
7. ÁBRA KULTURÁLIS FENYEGETETTSÉG MEDIÁCIÓJÁNAK ÁBRÁJA MEG NEM ÉRDEMELT ELŐNYÖK KIMENETI VÁLTOZÓVAL	22

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE:

1. TÁBLÁZAT LEÍRÓ STATISZTIKA ÉS A SKÁLÁK BELSŐ MEGBÍZHATÓSÁGA	8
2. TÁBLÁZAT A MEDIÁCIÓS RÉSZMODELLEK ÉRTÉKEI NYÍLT SZTEREOTIPIZÁLÁS VÁLTOZÓNÁL	9
3. TÁBLÁZAT A MEDIÁCIÓS RÉSZMODELLEK ÉRTÉKEI MEG NEM ÉRDEMELT ELŐNYÖK KIMENETI VÁLTOZÓVAL	11
4. TÁBLÁZAT LEÍRÓ STATISZTIKA	17
5. TÁBLÁZAT EGY VÁLTOZÓS ANOVA VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI.....	18
6. TÁBLÁZAT POST-HOC TUKEY HSD TESZT A KULTURÁLIS FENYEGETETTSÉG VÁLTOZÓ ESETÉBEN	19
7. TÁBLÁZAT AT MEDIÁCIÓS RÉSZMODELLEK ÉRTÉKEI NYÍLT SZTEREOTIPIZÁLÁS VÁLTOZÓNÁL.....	21